

Інформаційна довідка

Греки України: три моря і два тисячоліття

У сьогоднішньому світі практично не існує етнічно однорідних країн. Населення переважної більшості країн складається з представників різних етносів. У багатій етнічній палітрі України гідне місце належить грекам. Греки мешкають на теренах сучасної України ще з античної доби й можуть вважатися автохтонним населенням нашої країни. В Україні існують численні пам'ятки античної грецької культури (Ольвія, Пантікапей, Херсонес та ін.) і середньовіччя (Білгород-Дністровський, Київ і Автономна Республіка Крим). У XIV–XV ст. у Криму навіть існувала держава – готто-грецьке князівство Феодоро.

У пошуках кращого життя, родючих незайнятих земель і ринків збуту іонійські греки (Іонія - прибережна область Малої Азії), в основному вихідці з міста Мілета - спрямовувалися до берегів Понта Евксинського (Чорного моря). Вихідці з Мілета зіграли провідну роль у заснуванні понад 90 грецьких колоній, які розташовувалися уздовж узбережжя Понта Евксинського і Меотиди (Азовського моря). Розселення біля моря полегшувало еллінам постійний зв'язок з метрополією та іншими грецькими полісами.

Важливу роль у колонізації Чорноморського узбережжя зіграли мужні, працьовиті й талановиті жителі й інших міст Греції і Малої Азії. Цей період в історії відомий як Велика грецька колонізація.

Вихідці з Мілета та інших полісів античної Еллади заснували Пантікапей (Керч), Фанагорію, Мірмікей, Керкінитиду (Євпаторію), Херсонес (район сучасного Севастополя), Феодосію, Тиру, Ольвію і ряд інших полісів, які в VII-II ст. до н.е. були торговими, аграрними, культурними і релігійними центрами Північного Причорномор'я.

Всі грецькі колонії в Криму адміністративно входили до складу Херсонеської республіки і Боспорського царства. Це був час найбільшого розквіту еллінської культури й науки.

Процес утворення і розвитку грецьких поселень на території сучасної України припав на період, коли в причорноморських і приазовських степах панували скіфи, які в II ст. до н.е. підкорили Ольвію, а потім і Херсонес. У кінці II ст. до н.е. Боспорське царство втратило свою політичну незалежність і з часом підкорилося як і Херсонес понтійському царю Мітрідату.

У I-II ст. н.е. причорноморські міста-держави перебували під римським протекторатом або залежали від Османської держави.

В середині III ст. н.е. навала готів, а в IV-VII ст. поява гунів і ще більше переселення народів зумовили падіння міст Північного Причорномор'я.

Після прийняття у I ст. н.е. і подальшого поширення християнства на жителів північного Причорномор'я посилювався вплив Константинополя - столиці Візантії. У середньовіччі жителі Візантії називали себе римлянами або ромеями, а свою державу - римською або румейською. Візантія була оплотом християнства, однією із найбільш розвинених держав середньовічної Європи. В середині VI ст. Крим входив в межі кордонів Візантійської імперії. В залежності від неї знаходилися Херсонес, Боспор, Сугдея та ін. міста і фортеці, де поширювалися християнство, грецька мова і культура.

Нова етнополітична ситуація у Причорномор'ї, напружені війни імперії з арабами і слов'янами в X-XII ст. розширили території, підвищили значення і роль кримських володінь Візантії у міжнародній політиці і в економічному житті. П'ять православних єпархій були провідниками візантійського впливу в Криму. До татарської навали під впливом Візантії були Херсон (Корсунь), південне узбережжя, гірський і східний Крим.

Положення греків у Криму значно ускладнилося з появою у VII-IX ст. войовничих хозар, потім у IX-X ст. печенігів, а в XI-XII ст. половців, які домінували в степовому Криму до першої чверті XIII ст.

У VIII-X ст. в Східний Крим і Приазов'я проникають давньоруські дружини і купці. Одночасно з військовими походами давньоруських князів, а в деякій мірі і завдяки їм, встановлювалися торговельні відносини з Візантією.

Постійні зв'язки Візантії і Русі сприяли взаємному розвитку матеріальної і духовної культури (до падіння Візантії у 1453 р).

Нова епоха в історії Південної і Східної Європи почалася із завоювань хрестоносців і татарської навали. На уламках Візантійської імперії утворився ряд нових держав. Більшість візантійських володінь на узбережжі Північного Причорномор'я були втрачені назавжди.

У 1223 р. в Криму вперше з'явилися татари, які захопили територію степового Криму і морське узбережжя. В цей же період до Криму прибули венеціанці та генуезці (італійці), які зайняли зручне для торгівлі південне узбережжя і своєю активною діяльністю встановили монополію в чорноморській торгівлі, чим завдали відчутного удару херсонським і візантійським купцям в Криму.

В умовах, що склалися питома вага грецького населення постійно зменшувався. При цьому грецькі купці займали почесне місце в торгівлі генуезьких колоній, вони брали участь і в посередницькій торгівлі невольниками, частина греків служила найманцями в генуезькому війську, займалася землеробством, ремісництвом. Греко-православна церква зберігала етнічну самоідентифікацію греків.

З 50-х років XV ст. почалося погіршення відносин із кримськими татарами, які дотримувалися протурецької орієнтації. У 1475 році після п'яти турецьких нападів загинуло князівство Феодоро. Одночасно припинили своє існування і генуезькі колонії. Поразка генуезців різко погіршила становище греків. Тепер вони втратили свого єдиного захисника. З відходом з Криму генуезців і приходом на південний берег турків дві релігії зіткнулися «тет-а-тет». Після захоплення гірського Криму немусульманські громади повинні були підкорятися законам церковно-державної ідеології Оттоманської імперії і Кримського ханства.

Разом з тим в епоху Оттоманської імперії грецьке населення Криму зберігало своє автономне управління. На чолі грецьких громад стояв Константинопольський патріарх, який мав не тільки високу духовну владу, а й широкі повноваження в сфері адміністрації, суду, освіти, благодійництва. Церкви і монастирі мали право власності. Міські та сільські громади обирали раду, яка виконувала функції міської адміністрації. Грецькі печерні монастирі в гірському Криму функціонували до XVII ст. У XVI-XVII ст. економічне життя колишніх колоній перевершило рівень генуезьких часів. У сільській місцевості, переходячи до осілого способу життя, татари запозичили у греків культуру землеробства, виноробства, а також і форму соціальної організації - сільську громаду.

Одночасно в XVII ст. розвернувся процес руйнування церковної організації кримських християн. В умовах татарсько-турецького панування, на тлі занепаду християнського церковного і культурного життя поширювалися татаризація і тюркізація греків. Татарська та турецька мови стали офіційними мовами Криму. Грецька мова збереглася лише в рамках християнських громад. Зазначені процеси і підлеглі умови життя призвели до появи урумомовних греків, які говорять тюркськими діалектами, і румеїв або греків-еллінів. Але, не зважаючи на мовні відмінності, на думку ряду вчених, уруми і румеї – це єдиний етнос!

Отже, на півострові склалася й набула характерних рис унікальна грецька етноконфесійна спільнота, яку після переселення у 1778-1780 рр. у Надазов'я стали називати «маріупольські греки».

Отже, можемо стверджувати, що сучасна Україна у своїх міжнародно визнаних кордонах, є єдиною причорноморською країною, де з часів античності та середньовіччя збереглася унікальна автохтонна грецька спільнота – «маріупольські греки» – зі своєю своєрідною культурою і мовою.

У XVI-XVIII століттях вихідці з Греції активно проникали на українські землі. Значним є їх внесок у торгово-економічний та культурно-просвітницький розвиток українських міст: Львова, Ніжина, Києва, Єлисаветграда, Херсона, Миколаєва, Одеси, Слобожанщини. Грецькі купці в цей період являли собою нову хвилю еміграції. Вони користувалися доброзичливою підтримкою і повагою представників влади і місцевого населення за свою корисну економічну і духовну діяльність, благодійність, розвиток міжнародних зв'язків.

Широко відомі і шановані в українських греків імена видатних нащадків Еллади того часу: Костянтина Корняктоса, братів Зосіма, батька і сина Іпсіланті, Івана Фундуклея, сім'ї Аркас, Василя Каразіна, сімей Ралі, Родоканакі, Маврокардато, Івана Вучіні, батька і сина Маразлі і багатьох інших.

Незважаючи на проникнення греків у інші регіони сучасної України, основна їх маса з давніх-давен проживала в Криму. У XVII-XVIII століттях, будучи під ярмом Османської Порти, більшість греків зберігала християнську віру, активно займалася торгівлею, землеробством, садівництвом і скотарством. Греки відігравали значну роль в економічному розвитку регіону. Разом з тим, положення християн у ханстві, як і у всій Оттоманській імперії, визначалося державною ідеологією - ісламом. Їх соціальні та громадські права були обмежені. Права християнських громад, культурні запити та ініціативи греків обмежувалися свавіллям бюрократичної системи Османської імперії.

Протягом п'яти століть грецьке населення перебувало під турецько-татарським пануванням, що призводило їх до певної асиміляції. Греки поступово розчинялися серед народів Сходу.

Разом з тим, завдяки розвитку культурних і торгових зв'язків із грецьким світом, а також завдяки діяльності православних монастирів, храмів і навчальних закладів при них, кримські греки протягом століть існування в іноетнічному оточенні зберегли свою мову, духовність, звичаї, особливості соціального устрою і традиції, які пізніше вони перенесли з Криму до Приазов'я.

Поряд з характеристиками та оцінками положення греків у Криму в XVIII ст., даними державними і громадськими діячами того періоду, з незначними інтерпретаціями історія їхнього життя і переселення у 1778-1780 рр. в Приазов'я представлена в дослідженнях і публікаціях сучасних авторів: І.Джухи, Л.Кузьмінкова, М.Араджионі, Г.Гедьо, С.Калоєрова, І.Пономарьової і ряду інших вчених та краєзнавців.

З середини XVIII століття російський інтерес до Криму наповнювався реальним змістом, що не могло не вплинути на всю систему суспільних відносин на півострові. Саме з цього часу Росія почала реалізовувати два важливих, тісно пов'язаних між собою, стратегічних завдання, - вихід у Чорне море і господарське освоєння територій Північного Причорномор'я. Це викликало опір з боку Османської імперії, і для ослаблення свого геополітичного супротивника російський уряд розгорнув активну роботу серед християнського населення Османської імперії та Криму.

Російські дипломати часто повідомляли в Петербург, що християнське населення Криму знаходиться під впливом ісламу, який швидко поширювався. Такі ж повідомлення приходили і в центр християнства - Константинополь. З метою протидії цьому впливу було прийнято рішення призначити члена Вселенського патріаршого синкліту Ігнатія митрополитом Готфейсько-Кефайської єпархії – серцевини православного християнства в Криму.

23 квітня 1771 р. Ігнатій приїхав до Криму і оголосив місцевій пастві про це призначення Константинопольської церкви. Митрополит став очевидцем того, як колишні горді сини Еллади, які оселилися у цьому благословенному куточку тисячоліття тому, були тепер народом пригніченим, приниженим, засвоїли звичаї, одяг і мову нових володарів Криму, татар і турків. (Греки в Криму оселилися ще в VII ст. до н.е. У першій половині XIII ст. тут з'явилися татари, в 1475 р. - турки.)

Через тиск, гніт, дику нахабність і свавілля з боку пануючого елемента з чужою християнам культурою, християнство в Криму поступово тануло. Під впливом побутових і соціальних умов кримські християни з XVI ст. поступово стали переймати спосіб життя, мову, звичаї татар. У XVIII ст. громадський і сімейний побут християн вже зовсім втратив первозданну форму; господарський побут, житла, їжа були татарськими; татарськими стали звичаї, змінилися навіть церковні обряди; спотворилася і збідніла багата класична мова греків. Турецько-татарською мовою, але грецькими буквами писалися грамоти та розпорядження митрополитів. У народі панувало повне невігластво і отупіння, шкіл не було. Грецькою залишалася лише мова релігії, церкви і писемності, хоча і в цю сферу стала проникати турецько-татарська мова – нею стали виходити Євангеліє та інші церковні книги. Хоча в таких важких умовах багато християн ще з більшим завзяттям намагалися зберігати свою релігію, проте, позиції християнства слабшали, християнське населення скорочувалося, зменшувалася кількість християнських єпархій. У Криму митрополит Ігнатій став справжнім предводителем християнства, і всі свої сили направив на відродження і збереження греками їх національної самосвідомості і православної віри.

У цей час йшла чергова російсько-турецька війна, в ході якої російські війська зайняли півострів Крим. Як відомо, в періоди військових зіткнень відносини між християнами і мусульманами в Криму

традиційно загострювалися. Відчуваючи соціальний, релігійний та національний гніт, Ігнатій змушений був шукати захисту для греків у Росії.

Саме ці обставини і спонукали митрополита Ігнатія звернутися до Св. Синоду і Єкатери́ни II. 29 вересня 1771 року він відіслав прохання до Петербургу, де поінформував про стан греків у Криму і просив прийняти Готфейсько-Кефайську єпархію в Синод. У листі Єкатери́ни II у листопаді 1771 року і повторно в грудні 1772 року він звертався з проханням звільнити кримських греків від татарського панування і про прийняття їх в підданство Росії (але не про їх переселення в Росію).

Єкатери́на II оцінила важливість для Росії позитивної відповіді на прохання митрополита. У ці роки Російська імперія складалася як цілісна і могутня держава, тому розширення економічних, культурних і політичних взаємин із країнами Близького Сходу і Європи було об'єктивною необхідністю для зміцнення держави. Отримавши привід в зверненні митрополита, Росія почала активно просувати ідею переселення. Цьому сприяли умови Кючук-Кайнарджійського договору (1774 р.), який був підписаний за підсумками російсько-турецької війни, і на основі якого Росія вперше отримала юридичне право втручатися у внутрішні справи Османської імперії для захисту християнського населення.

З метою підконтрольності Криму Росії на чолі Кримського ханства був поставлений свій кандидат - Шагін-Гірей. Але невдоволення проросійським ханом, можливість турецького втручання, хиткість Шагін-Гірея перетворювало Крим в конфліктогенний простір і вимагало його приєднання до Російської імперії. Цю подію можна було прискорити шляхом економічного ослаблення ханства, виселенням економічно активного християнського населення - основних платників податків.

Таким чином, переселення християн із Криму було обумовлено причинами, пов'язаними, перш за все, з інтересами Російської імперії. По-перше, Росія намагалася послабити економічні позиції Кримського ханства для подальшої його анексії і отримання пріоритету на Чорному морі. Християни були одним із основних джерел податкових доходів для ханського уряду і татарської знаті. Втративши таке джерело поповнення скарбниці, Кримське ханство неминуче потрапило б в економічну залежність від Росії. По-друге, переселення християн із Криму обумовлювалося тим, що Росії необхідно було заселити південно-українські землі, прискорити їх економічний і демографічний розвиток. Багато століть поспіль ці величезні степові простори на півдні України не тільки не приносили державі ніякого доходу і користі, а й служили джерелом постійної тривоги і хвилювань, будучи об'єктом регулярних набігів з боку кримських татар. Ще один фактор, який вплинув на прийняття такого рішення, - це встановлення режиму «заступництва», для якого виникли передумови після встановлення миру між Україною і Російською та Оттоманською імперіями.

Таким чином, цілі Російської імперії були цілком зрозумілими. Керівництво держави намагалася вирішити кілька гострих питань - забезпечити анексію півострова, колонізувати тільки-но приєднані землі Північного Причорномор'я і здійснити важливий крок на шляху до геополітичного домінування Східному Середземномор'ї.

Сьогодні в історіографії досить аргументовано спростовується версія більшості російських і радянських дослідників XIX-XX ст. про нестерпний мусульманський гніт, який спонукав християн до виселення на територію єдиновірної Росії. Звичайно, не можна стверджувати про рівноправність християн із мусульманським населенням - на християн була покладена основна тяжкість податків, вони повинні були платити «харадж» (податок на душу населення на право існування у мусульманській країні), митні, промислові, судові та інші податки, нести натуральну «данину синами» для поповнення мусульманської армії. Історики XIX ст., зокрема Ф.Хартахай, А.Маркевич та інші, неодноразово вказували на складні взаємини мусульман і християн, які загострювалися під час воєн і призводили до масового насильства. Але в працях деяких сучасних дослідників наводяться факти, які дозволяють трохи з іншого боку оцінити становище християн у Криму, хоча б - на момент виселення. Л.Якубова наводить дані про майновий стан християн у Криму. Так, російський уряд викупив у них урожай 1778 року - 50 четвертаків хліба (1 четвертак - 12 пудів, або ж 196,56 кг). 18 тис. греків вивели з собою близько 100 тис. голів худоби. Та й самі греки вказували, що в ханстві мали «... будинки, лавки, водяні млини, виноградні і фруктові сади, орні і сінокісні поля, - дуже знатні суми майна». Все це погано узгоджується із тезою про соціально-економічні утиски християнського населення. На думку Л.Якубовой, взагалі слід відмовитися від тези, що в Криму нестерпно гнітили християн. Адже на момент переселення столиця Кримського ханства Бахчисарай складалася із трьох частин: власне

Бахчисарай, центром якого був ханський палац і в якому переважали татари; населений греками Маурум (Маріум, Маріам) з його центром - печерною Успенською церквою, де знаходилася резиденція грецького митрополита; і, нарешті, Кала (або Чуфут-Кале) з караїмським храмом і караїмським населенням, яке сповідувало іудаїзм. Територіальна близькість центрів трьох релігій в рамках столиці Криму вказує на досить високу віротерпимість у ханстві - хоча б на час виселення греків. Цю тезу підтвердила і дослідниця Г.Гедьо, яка обґрунтувала тезу про значну духовно-релігійну автономію християн у Криму.

Важливим фактором, який спонукав греків до виселення, була нестабільність у Кримському ханстві. Стан постійної військової загрози, геополітичні зіткнення Росії і Туреччини - все це послаблювало ханство економічно, сприяло загостренню соціальних суперечностей, які отримали, врешті-решт, форми міжнародного конфлікту. Невдоволення християнського населення, на яке випадали всі тяготи війни, вміло використовували російські дипломати.

Особливо слід підкреслити позицію духовенства - духовних і громадських лідерів грецької громади. Вищі церковні ієрархи, які були ідеологами переселення і самі виховувалися на гаслах національно-визвольного руху в Греції, розглядали переселення і як відчутний удар по ненависній Порті, і як можливість національно-культурного відродження грецького народу.

Таким чином, грецькому духовенству, а перш за все митрополиту Ігнатію, припала до душі ініціатива Росії щодо переселення. Ігнатій, - за визначенням Г.Тімошевського, - «... політик, добре розумів справи Криму і Росії ... патріот у повному розумінні; він вирішив, користуючись загальним станом справ, врятувати свою паству не тільки як християн, але і як греків, в відродження і майбутнє яких він, очевидно, вірив, - це була основна ідея його життя ... »

Митрополит Ігнатій, вважав, що, незважаючи на утиски християн у Криму, грецьке населення зберегло в мусульманському середовищі почуття національної самосвідомості і не втратило свої духовні коріння. Він і його племінник Іван Гозадінов активно виступали за переселення греків із Криму до Приазов'я. Іван Гозадінов поширював серед християнського населення «слово владики», закликаючи добровільно прийняти підданство Росії. Виконуючи важке і небезпечне доручення митрополита, Іван Гозадінов таємно обходив кримські міста і селища, розповідаючи про почесні і обіцянки, які були проголошені Єкатериною II. Імператриця погоджувалася виконати умови греків, викладені митрополитом Ігнатієм у «Постанові кримських християн» від квітня та 16 червня 1778 р. За цих умов визначалася територія, на яку будуть переселені греки-християни (місцевість між річками Дніпро, Самара і Орель). Всі витрати, пов'язані з переїздом, брав на себе російський уряд. Переселенцям повинні були виділити кошти на заснування міста, на десять років вони звільнялися від податків і рекрутської повинності. Для здійснення управління на нових землях греки бажали обирати представників зі свого складу, мати територіальну і релігійну автономію.

Переселення греків реалізовувалося за сприяння впливових громадських діячів того часу, які зробили значний внесок у цей складний історичний процес. З боку російської влади першим, хто порушив питання про негайне переселення греків із Криму, став генерал-фельдмаршал, граф П. Рум'янцев-Задунайський, однак, фактичним виконавцем плану був полководець О.Суворов. Він поставився до виконання завдання переселення греків із Криму в Приазов'я, як до важливої політичної справи, і надав графу Рум'янцеву повний письмовий звіт про організацію переселення. О.Суворов підрахував, що необхідно мати 600 возів, викупити у переселенців хліб, товари, їх майно і будинки. Він вважав, що для них потрібно виділити постійне місце проживання, і на новому місці побудувати будинки для переселенців. В якості тимчасового житла під зимові квартири він пропонував землі вздовж р. Орель, в селах Новоселиця, Кам'янка, Протовчане, Чаплинка. Він також підкреслював, що переселенців слід забезпечити провіантом і захищати їх від нападів татар на шляху проходження, а на новому місці забезпечити їх насінням для посіву та годувати, поки вони не зберуть новий урожай. Християни, яких татари тримали як полонених, були викуплені російським урядом і теж почали готуватися до переселення. Для прискорення і забезпечення переселення християнського населення з Криму були прийняті певні заходи, серед яких були скорочення карантину, закупівля у християн зерна і фуражу, забезпечення продовольством і ін.

О.Суворов прагнув переконати жителів Криму, що це робиться в їх інтересах, проте переважна частина греків, незважаючи на погіршення життєвих умов внаслідок війни, досить скептично поставилася до щедрих обіцянок російського уряду. Як зазначалося вище, матеріальне становище їх у

Криму було непоганим. Греки не бажали кидати будинки, господарства, власну справу. Вони були прив'язані до кримської землі, тут були їхні друзі, родичі від змішаних шлюбів, могили предків. Слід зазначити, що перешкодою стало і те, що кримська влада почала забороняти переселення.

Ось чому, коли 23 квітня 1778 року, на Великдень, митрополит Ігнатій після служби оголосив пастві про запрошення Єкатерини II переселитися до Росії, це повідомлення викликало не захват, а навпаки - розчарування і навіть опір зі сторони частини греків, які заявляли про небажання переселятися. Тільки після довготривалих переговорів, 16 липня цього ж року, митрополит і грецькі обранці відправили з Бахчисарая запит з умовами переселення в Росію. У ці ж дні був оприлюднений Маніфест духовенства на чолі з митрополитом Ігнатієм з описом пригніченого становища християн і з закликом переселитися до Росії. 17 липня були направлені листи О.Суворову, Л.Рум'янцеву з проханням до початку виводу християн дати їм грамоту імператриці, яка гарантуватиме виконання їх умов. 22 травня Шагін-Гірей видав Указ про дозвіл переселення християн без примусу. Вже 28 липня через Бахчисарай виїхала перша група християн, яка складалася з 70 греків і 9 грузин.

18 вересня 1778 року з Криму вийшла остання партія християн на чолі з митрополитом Ігнатієм. О.Суворов відправив російському уряду повідомлення, що вихід кримських християн закінчено. До документа О.Суворов доклав відомість, де вказувалася не тільки загальна кількість переселенців, а й кількість переселенців-греків і місця, з яких вони переселялися. З міст вказувались Кафа (1647 осіб), Бахчисарай (+1321 осіб), Карасубазар (1004 особи), Козлов (174 осіб), Старий Крим (109), Бельбек (703 людини), Балаклава (82 особи), а з сіл - Алоаті (113 осіб), Шапмарі (103 людини), Комар (475 осіб). Всього було виведено 31 098 чоловік, із них греків - 18 333, вірмен - 12 385, грузин - 219, волохів - 161. Після виходу християн із Криму їх будинки були заселені татарами, а частина за згодою хана і уряду була віддана у деяких містах (Бахчисарай, Козлов, Кафу) під квартири для розташування російських військ. Тимчасово залишилися в Криму 288 християн, з них - 60 греків.

Незважаючи на виняткову цінність відомості О.Суворова, дані, які в ній містяться, істотно грішать. З урахуванням померлих в ході переселення і тих, хто продовжував переселятися після вересня 1778 року, квітневий перепис 1779 року в Азовській губернії визначив, що християн, які вийшли з Криму, було 30 233, з них - 15 712 греків, 13 695 вірмен, 664 грузини і 162 волохи.

Організація переселення греків була підготовлена вкрай погано. За часом воно припало на осінь-зиму. Відразу, залишивши межі Перекопу, переселенці зіткнулися з великими труднощами. Відсутність теплового одягу, нерегулярність у забезпеченні їх продуктами були тільки частиною тих бід, з якими вони мали справу. Сплеск епідемій призвів до масової смертності. За підрахунками дослідників, під час переселення греки втратили близько 3,5-4 тис. чоловік (за даними С.Калоєрова, загальна чисельність людських втрат греків після виходу з Криму і до заселення в Приазов'я досягає більше 2,5 тис. осіб). Частина греків втекла. Під час дороги відбувалися хвилювання. Однак митрополиту Ігнатію вдалося умовити паству продовжити подорож. У цей період було важко встановити точну кількість християн (особливо греків), які переселялися з Криму до Приазов'я. Труднощі в підрахунку переселенців полягали в тому, що еміграційний процес із Криму в Новоросію тривав і в наступні роки. Греки партіями йшли до Олександрівської фортеці (нині Запоріжжя), де проходили реєстрацію, карантин, а потім відправлялися далі на північ Азовської губернії, уздовж річок Орель та Самара від Катеринослава (м.Дніпро) майже до Харкова. Тут вони розміщувалися на зимовий постій в селах і хуторах. Сам митрополит Ігнатій оселився в Самарському Пустинно-Миколаївському монастирі, вів службу, їздив по місцях проживання греків, допомагав в їх облаштуванні. Багатьом грекам довелося зимувати під відкритим небом. Невпорядкованість побуту, велика скупченість людей в будинках, холод, голод і страшні хвороби викликали підвищену смертність серед переселенців, а також втечі до Криму. До того ж царський уряд не виконав обіцянки щодо території розселення греків. Обіцяна під забудову територія, була вже давно заселена.

Неодноразово греки зверталися до Л.Константинова та О.Суворова, розповідали про свої біди та просили про допомогу. Так, в середині квітня 1779 року вони писали, що перед виходом християн із Криму було обіцяно, що замість будинків, які у них були, їм виділять такі ж будівлі, або за їх власним бажанням відведуть землю для нових будівель і забезпечать провіантом. Однак, після прибуття на місце, ці умови не були виконані. Поселенцям відвели місця, де не було води і лісу, проте їх змушували розписуватися, що ця земля є прийнятною для життя. Багато з них страждали від грабежів. У повідомленнях Суворову греки описували голод, який виник через нестачу провіанту.

Жалувана грамота, яку царський уряд обіцяв надати християнам ще до початку їх переселення, була підписана Єкатериною II лише 21 травня 1779 р. Серед найважливіших пільг, які надавалися колоністам, слід назвати: великі земельні наділи (30 десятин - 1,09 га на душу), допомога з боку казни в облаштуванні житла і продовольчому забезпеченні, пожиттєве звільнення від військової служби, можливості вільного розвитку всіх видів промислів. Також грамотою передбачалася адміністративна автономія поселенців. Це відкривало для кримських греків унікальні можливості вільного економічного, господарського та національного розвитку в умовах адміністративної, судової та конфесійної автономії серед єдиновірного населення.

Втім, незважаючи на значний обсяг пільг, Жалувана грамота недостатньо чітко визначала територію для розміщення колоністів. Це жодним чином не влаштувало греків. Пішов другий рік із моменту переселення, закінчувалось літо, а греки, які не бажали ні сіяти, ні будувати будинки, другу зиму повинні були розміщуватися за рахунок казни, забезпечувалися продовольством і квартирами для зимівлі.

Тільки з виданням «Ордера князя Г.Потьомкіна генерал-поручику Чорткову з проханням облаштувати греків в Азовській губернії» від 29 вересня 1779 року це питання було вирішене. Ордер доповнював зміст Жалуваної грамоти, докладно визначав нові місця для поселення греків. Згідно з цим документом, греки повинні були оселитися на Азовському узбережжі, поблизу фортеці Петровська, яка стояла на місці поселення Адомахи - колишнього центру Кальміуської Паланки. Греки отримували 12 тис. десятин для міста і 12 тис. десятин для кожного села. Казна залишала за собою право конфісковувати ті землі, які не зможуть оброблятися за десять пільгових років; зобов'язалася вона і надавати землі, коли кількість греків виросте за рахунок еміграції.

24 березня 1780 р. Азовською губернською канцелярією був виданий Указ про реалізацію положень Ордеру Г. Потьомкіна про заселення Маріупольського грецького повіту.

Навесні і влітку 1780 р. греки залишили свої тимчасові місця у Самарській паланці і древнім козацьким шляхом на Кальміус через Матвіївку й слободу Васильєво партіями перейшли в Кальміуську паланку.

Спочатку літа греки на чолі з митрополитом Ігнатієм приступили до будівництва міста Маріуполя і 20 сіл на прилеглий території у тих межах, які закріпив за ними Ордер Потьомкіна від 29 вересня 1779 року. Маріуполь будувався на узбережжі Азовського моря, на правій стороні гирла р.Кальміус, на місці укріплення запорізької Кальміуської паланки, яка припинила своє існування у 1775 р., з ліквідацією Запорізької Січі. Саме на цьому місці Азовський губернатор Чертков планував у 1778 р. побудувати місто Павловськ. Однак цей план залишився нездійсненим. Нечисленне населення, яке проживало на цій території до приходу греків (згідно з даними 1779 року - 179 жителів), повинно було бути виселеним в інші місцевості з повною компенсацією майнових збитків.

З трьох основних версій щодо дати заснування Маріуполя, С.Калоєров вважає найбільш аргументованою - 8 серпня (26 липня за старим стилем) 1780 року.

У 1781 р. в Маріуполі налічувалося 596 дворів із населенням 2 725 чол. За мірками тих часів - це досить велике місто. Наприклад, в цей же час у Таганрозі проживало всього 187 чол., у Катеринославі - 336 чол.

Крім Маріуполя, греки заснували в Приазов'є 21 село. Уруми і румеї розселилися окремо. Уруми заснували Бешев, Богатир, Камару, Карань, Керменчик, Старий Крим, Ласпі, Мангуш та Улакли. Румеї - Велику Каракубу, Великий Янисоль, Константинополь, Малоянисоль, Сартану, Стилу, Чердакли, Чермалик, Урзуф і Ялту. Грузини, які переселилися з Криму разом із греками, оселилися окремо і заснували село Георгіївку, яке пізніше перейменували на Ігнатівку (в честь митрополита Ігнатія). Пізніше до них підселили волохів і молдаван. Першими в квітні 1779 р. були основані грецькі села нинішнього Великоновосілівського району. Решта населених пунктів була заснована в квітні 1780 року після виходу Указу по Азовській губернії про заселення Маріупольського повіту. Село Чембрек стало двадцять першим поселенням, яке в 1781 р. злилося з с. Малоянисоль.

Митрополит Ігнатій брав активну участь не тільки у виборі території для забудови міста, сіл, а й приділяв значну увагу вибору місця для розташування церковних споруд, активно сприяв пошуку коштів для будівництва житла, церков. На новому місці переселенці будували церкви в честь, перш за все, тих святих, яким вони поклонялися в Криму. Так, у 1780 р. Ігнатій заклав для вихідців с.Міріам дерев'яну Успенську церкву. Завдяки його старанням, у всіх грецьких селах були побудовані

парафіяльні церкви. Богослужіння в них велося виключно на грецькій мові, що сприяло національній ізоляції греків, відродженню їхньої духовної культури. Будувались храми і в честь інших святих.

Восени 1780 року після переселення в Азовській губернії налічувалося 28 807 християн, з них греків і грузин – 14 035, вірмен - 14 635, з яких оселилися у Нахичевані 14266 чол., волохів -137. За першим після поселення в Приазов'я губернським переписом, населення в червні 1781 року - греків, грузин і волохів у Маріупольському повіті стало 14 483 чол., вірмен - 11968 чол., з них понад 10 тис. проживали в м.Нахичевані.

У Маріуполі та прилеглих селах діяли 23 церкви, де служили 45 священників.

28 червня 1780 року для вирішення адміністративних, поліцейських і судових питань у повіті був створений Маріупольський грецький суд, який проіснував до 30 березня 1783 р. 1783-1869 рр. для управління Маріупольським грецьким округом діяв Маріупольський грецький суд.

Таким чином, переселення греків із Криму до Північного Приазов'я було однією з визначних подій в історії грецької діаспори України. Воно мало істотні економічні і політичні наслідки та призвело до формування на українських землях досить специфічного в етнокультурному і соціальному відношенні грецького осередку. Основні причини переселення були пов'язані з комплексом політичних і економічних інтересів Російської імперії - від прагнення «маленькими кроками» забезпечити анексію Криму, до встановлення геополітичного домінування в Східному Середземномор'ї. Важливим фактором служила і необхідність господарського освоєння південноукраїнських земель.

На мотивацію греків вирішальний вплив зробили очікувані економічні та автономістські перспективи, які обіцяв царський уряд.

Незважаючи на значні людські та матеріальні втрати греків під час переселення, невизначеність з територією проживання, невиконання царським урядом певних обіцянок, грекам вдалося налагодити життя на нових місцях, встановити плідні і дружні зв'язки з українським та російським населенням Північного Приазов'я, що стало запорукою формування тут у майбутньому гармонійного поліетнічного середовища.

Перші десятиліття після переселення виявилися дуже складними для греків. Вони змушені були освоювати приазовську цілину, обживати безлюдні простори, звикати до більш суворого і холодного клімату. Труднощі перших років проживання на нових землях приводили до невдоволення і хвилювань, деякі греки намагалися повернутися назад до Криму, особливо після приєднання його до Росії у 1783 р. Завдяки зусиллям митрополита Ігнатія і під загрозою російського уряду застосувати війська, хвилювання були припинені. Ігнатій від імені грецького народу поклявся на вірність Російській державі і запевнив уряд, що греками буде вжито всіх заходів для якнайшвидшого освоєння відведеної їм території.

У цілому територія, на якій розселилися греки, становила 362 040 десятин. З них 26 тис. десятин становили землі непридатні для оброблювання, 55% - орні землі, 25% - сінокісні (з плавнями), 2% - сади.

Російський уряд розраховував, насамперед, на хліборобське освоєння Північного Приазов'я, однак до 20-х років XIX ст. основним заняттям греків було скотарство, а потім і землеробство.

Грецькі переселенці принесли в Приазов'я свої знання і технічні навички. Це сприяло розвитку в регіоні ремесла і мануфактурної промисловості.

Маріуполь став важливим торговим центром Приазов'я. Розвитку зовнішньоекономічних зв'язків сприяло відкриття у Маріуполі митниці (1800 р.), торгової управи (1808 р.), великих торгових домів.

Характерною рисою суспільно-політичного життя греків Приазов'я в першій половині XIX ст. було існування автономного грецького округу і органа національного самоврядування - Маріупольського грецького суду.

60-ті роки XIX ст. були переломними в історії грецької громади Приазов'я. На землях Маріупольського повіту було дозволено селитися особам не грецької національності. Фактично була ліквідована грецька територіальна автономія. У 1866 р. греків зрівняли в правах з іншими поселенцями, а через три роки Маріупольський грецький суд був ліквідований.

У XIX ст. тривало заселення земель Приазов'я. Тут одне за одним з'являлися українські, російські, білоруські та єврейські поселення. Так, якщо в кінці 60-х років XIX ст. греки становили 50% всього населення Маріупольського округу, то в середині 80-х років - 34%, а на початку 90-х років - 24%.

Політика царського уряду по відношенню до національних меншин визначалася прагненням до їх поступової асиміляції, включення в життя держави. На це переорієнтувалася і вся система світської і церковної освіти.

Ініціатором відкриття першої гімназії в Маріуполі став громадський діяч, педагог, публіцист, сподвижник великого українського поета Тараса Шевченка, виходець з грецького села Чердаклі - Феоктист Хартахай.

На початку ХХ ст. у Приазов'ї були відкриті драматичні, літературні та музичні гуртки, культурно-освітні об'єднання.

Грецькі патріоти України зіграли важливу роль у національно-визвольній боротьбі грецького народу проти османського панування. Патріотична організація «Філікі Етерія» в Одесі на чолі з Скуфасом, Ксантосом і Цакаловим була організаційним і політико-ідеологічним центром підготовки грецької революції 1821-1829 рр. Видатна роль у боротьбі за незалежність Греції належить керівнику повстання Олександрю Іпсіланті, дипломату і державному діячеві Іоаннісу Каподистрія - першому президенту незалежної Греції.

Після встановлення радянської влади в 1917 році греки разом з іншими народами СРСР пережили чимало героїчних і драматичних етапів.

З другої половини 20-х років ХХ ст. греки жили у вкрай складній політико-економічній обстановці, але в умовах відносно сприятливої національно-культурної політики. У 1926 році в 63 містах і селах України проживало 104 666 греків, з них 81,3% рідною мовою вважали грецьку.

Були створені національні адміністративно-територіальні одиниці, відкриті національні освітні та культурно-просвітницькі установи, розвивалась грецька мова. У цей період зароджується грецька радянська література, засновником якої був поет Георгій Костроправ (1903-1937). З 1933 р. в Маріуполі почав працювати грецький театр.

Як і інші народи України, греки доклали чимало зусиль для того, щоб побудувати світле майбутнє, обіцяне партійними програмами. В історію увійшли імена багатьох греків: першої в світі жінки-трактористки Паші Ангеліної; першої людини, яка ступила на Північний полюс, Івана Папаніна; пілота, який вперше в світі підняв в небо реактивний літак, Григорія Бахчиванджи; інженера-винахідника Костянтина Челпана; вченого-біолога, академіка Михайла Хаджинова; поета Георгія Костоправа і багатьох інших. Вони вірили, що подолають всі труднощі заради щасливого майбутнього людства. Зусиль було докладено багато, однак, разом з іншими народами України, греки потрапили в молох репресій.

Кампанія масових репресій почалася в СРСР 2 липня 1937р. після прийняття Політбюро ЦК ВКП (б) постанови «Про антирадянські елементи».

Складовою «великої чистки», яка була проведена сталінським режимом в кінці 1930-х років, була так звана «грецька операція». Її мета була заявлена в директиві наркома внутрішніх справ М.Єжова № 50215 від 11 грудня 1937 року. У документі підкреслювалося, що органами НКВС розкрита широка мережа шпигунсько-терористичних, розвідувально-диверсійних антирадянських націоналістичних організацій греків, які ставили за мету відторгнення районів із переважаючим грецьким населенням і створення на цій території буржуазно-фашистської держави.

За неповними дослідним даними І.Джухі з 15 млн. (О.Яковлев) - 20 млн. чол. (В.Вернадський), які загинули від репресій в СРСР, жертвами грудня 1937 року - травня 1938 року (періоду безпосередньо грецької операції) стали більше 22 тисяч греків, з них 7600-9400 чол. проживали в Україні, 5700-6500 були жителями Донецької області. Частка греків у загальному масиві репресованих «націоналів» становить 6,6%. Серед розстріляних «націоналів»-греків - 7,7%. З числа репресованих греків 84,5% були розстріляні. 99% «грецьких» розстрілів довелося на 1938 рік. Це найвищий відсоток розстріляних.

Вивчення архівних справ репресованих свідчить про те, що ці справи були сфальсифіковані. Сьогодні всіх невинно засуджених реабілітовано в зв'язку з відсутністю складу злочину.

Масовий терор мав важкі політичні, економічні та соціальні наслідки. Репресії стали способом ліквідації грецьких общинних традицій. Були знищені кваліфіковані фахівці, перервалися культурні традиції, значні втрати зазнала національна культура греків України. Була заборонена писемність, закриті грецькі школи, педтехнікум, газети і театр.

Ліквідація в кінці 1930-х рр. всіх вогнищ національного життя, репресивно-терористична політика сталінського керівництва, державний курс на «зближення і злиття націй» в післясталінську епоху були

тими негативними суспільно-політичними чинниками, вплив яких поставив під загрозу подальшу долю греків України як самобутньої етнічної громади. Втім, незважаючи на колосальні труднощі, випробування, переслідування і терор, грекам вдалося зберегти власну культуру, традиції, національну свідомість, вільний дух і патріотизм.

У 2017 році виповнилося 80 років з початку однієї із найтрагічніших сторінок в історії грецького народу України – початку «грецької операції» НКВС, яка знищила майже усю культурну, наукову та освітянську еліту греків України. Внаслідок чого за станом на момент розпаду Радянського Союзу греків як етносу в Україні практично не існувало. Були люди грецького етнічного походження, але було катастрофічно мало греків-носіїв рідної мови і культури.

Відомий дослідник історії греків Приазов'я Іван Джуха, який багато подорожував і спілкувався з місцевими жителями в надії відшукати старовинні свідчення про історію греків, у своїй книзі в 1993 році так описує ситуацію зі збереженням етнічної самосвідомості греків:

«Хотілося б відзначити вкрай низьку, слабку обізнаність жителів грецьких сіл Приазов'я про події не тільки двовікової давності, а й порівняно недавнього минулого. Незнання це, перш за все, виявляється у втраті істинно грецької національної культури, традицій і звичаїв, а головне - рідної мови. Для багатьох мариупольських греків єдиним джерелом по всій темі залишалися до останнього часу лише деякі художні твори з вельми уривчастими і нерідко невірними освітленими історичними фактами».

[Джуха І. *Одиссея мариупольских греков: очерки истории*. – Вологда: «Лис», 1993. - С.6].

Дослідник не тільки точно констатував критичний стан народу, а й дуже точно помітив причину цього - втрату рідної мови, через що повністю припинився «зв'язок часів і поколінь». Сини і дочки вже з трудом розуміли мову батьків і матерів, а внуки і зовсім не розуміли своїх бабусь і дідусів.

Коли ж стався цей мовний «перелом», коли, греки, забули свою мову і почали вважати рідною російську? За результатами перепису населення 1926 року, греки в Україні все ще зберігали вірність своїй мові і традиціям - 83% греків назвали рідною мовою грецьку. Але вже за результатами перепису 1970 року народження, понад 90% греків України називали своєю рідною мовою російську, грецьку ж - трохи більше 6%. І така ситуація, практично без змін, проіснувала аж до 1990 року.

Як же сталося, що вже через 100 років після скасування Маріупольського грецького округу в 1859 році, через якихось два-три покоління, 90% греків назве рідною мовою російську? І які наслідки цього?

Після ліквідації Маріупольського округу, греки втратили багато привілеїв, якими користувалися близько 80 років і які захищали їх самобутню культуру. Відразу почали діяти механізми русифікації, які вже багато років активно використовувалися Росією стосовно інших етнічних меншин імперії.

Дію цих факторів на грецьку спільноту Приазов'я відобразив дослідник другої половини XIX століття Ф.Браун, який у 1890 році, через 30 років після ліквідації грецької автономії, відвідав грецькі села і залишив свої й досі актуальні записи. Як досвідчений дослідник, Ф.Браун відразу відзначив тенденції до русифікації грецького населення, назвав її причини і навіть передбачив її швидкість. Зокрема, згідно з його записами, до русифікації греків призвели, перш за все, служба в російській армії, переведення богослужінь на російську мову, навчання священників (в ширшому сенсі - взагалі інтелігенції) в російських духовних закладах. Так само і початкові школи, які повсюдно виникають в грецьких поселеннях у другій половині XIX століття, були російськомовними. Дослідник відзначає, що внаслідок дії цих факторів вже станом на 1890 рік «даже фамилии греков большей частию переделаны уже на русский лад».

Наведемо розлогу цитату із записів дослідника:

«... мужчины уже все без исключения знают русский язык, а молодёжь даже между собой часто говорят по-русски; важную роль играет здесь, конечно, **общая воинская повинность и русское богослужение, сравнительно недавно введенное. Обрусение подвигается очень быстро вперед, и через два-три поколения русский язык будет господствовать и в обыденной речи Греков-переселенцев**. Представьте себе мое удивление, когда я в глухой степи встретился с молодым Греком и попросил его спеть мне песню, а он мне в отчет затынул тонким носовым голосом: «Я жанился, переменялся; я таперича не твой!» Я остановил его, но он уверял, что у них других песен не поют, что старики, мол, еще помнят кое-какие татарские песни, а они, молодежь, поют только русские. Это подтвердили мне впоследствии и старики...

Фамильные прозвища в редких случаях только сохранили чисто греческую, либо татарскую форму, **по большей части они уже переделаны на русский лад** (Чентуков, Костоманов, Барабашев, Певриев,

Акритов, Темиров), или же они прямо русские (особенно в духовном сословии: Савельев, Агапиев, Юрьев, Антониев; все эти лица – Греки, не русские).

Богослужение ведется теперь, как я уже заметил, на русском языке, с недавних сравнительно пор; оно было введено повсюду лишь лет 15-20 тому назад (в Карани лишь с 1879 года); прежде оно велось на греческом языке. Теперь даже проповеди читаются по русски; только некоторые священники, произнесши русскую проповедь, повторяют ее суть еще по-татарски – для женщин, которые вовсе не знают русского языка. Из священников мне встретился только один Русский, от.Федор Карасев в Ласпе, молодой еще человек. Все остальные – греки, но конечно, *получившие воспитание в русских семинариях и поэтому прекрасно владеющие русским языком*. [Ф.Браун. Мариупольские греки // Живая старина. – Вып. II. – СПб. – 1890. – С. 78-91].

Таким чином, грецький етнос в Російській імперії, після деякого періоду сприяння збереженню його культурної та мовної самобутності, вже до кінця XIX століття постав перед загрозою тотальної русифікації, яка за собою несла втрату і своїх національних, і культурних особливостей.

Остаточну крапку у процесі русифікації грецької частини населення України поставила «Грецька операція НКВС». Нетривала політика коренізації – задоволення мінімальних національних вимог пригноблених народів, яка після XII з'їзду РКП(б) (1923р.) здійснювалася в усіх радянських республіках, викликала духовний ренесанс грецької літератури та культури, грекомовної освіти.

Для запровадження державної політики щодо національних меншин російське компартійно-радянське керівництво створило мережу спеціалізованих адміністративних, радянських, освітніх та партійних установ – Відділ національних меншин НКВС УССР, Центральну Комісію у справах національних меншин при ВУЦВК, Раду національних меншин Наркомату освіти УССР, а також інші. Наслідком такого політичного курсу в Україні стало створення протягом 1928 року трьох грецьких національних районів: Мангушського, Сартанського та Велико-Янісольського. За даними Центрального статистичного управління в УССР, у 1929/1930 роках в Україні працювало 15 грецьких шкіл для дітей 8-13 років та 1 грецька школа для учнів 13-17 років. Враховуючи той факт, що приазовські греки розмовляли двома мовами – еллінською та татарською, Наркомат освіти України прийняв рішення про розвиток двомовної грецької освіти. 1 вересня 1926 року грецькі діти приазовських греко-еллінських сіл та Маріуполя вже почали вивчати Буквар рідною мовою, а через три роки, у 1929 році, у Приазов'ї з'явилися перші греко-татарські школи.

У 1926 році рішенням колегії Народного комісаріата освіти України у Маріупольському педагогічному технікумі було відкрито грецьке відділення з метою його подальшого перетворення на грецький педтехнікум з дома секторами: еллінським та греко-татарським. Вже через рік на грецькому відділенні навчалось 425 чоловік – паростки нової національної грецької інтелігенції.

Маріуполь стає своєрідним грецьким видавничим центром. У 1930 році вийшов перший номер грецької газети «Коллективістис». У 1933 році побачив світ перший альманах грецької літературної групи «Флогомітрес спіфес». Через рік з'являється альманах «Неотіта». Г.Костоправ ініціює створення і першого грецького періодичного видання для дітей – журналу «Неос махітис».

23 лютого 1932 року у Маріуполі почав свою роботу професійний грецький театр, який за шість років свого існування підготував 15 спектаклів.

Однак, період національного піднесення був нетривалим. Але за цей короткий, відносно короткий історичний термін часу грецька освіта, культура і мистецтво пережили як відродження так і занепад водночас. Ті паростки, що швидко зійшли на українській землі в радянські часи 20-х р.- початку 30-х р. були так само швидко обірвані і знищені. Почався один із найстрашніших періодів у житті українських греків, який вже декілька десятиліть вслід за англійським істориком Робертом Конквестом вчені називають «Великим терором».

11 грудня 1937 року директивою НКВС №50215 була розпочата «грецька операція». Але перший удар на собі греки України відчули ще раніше. 13 листопада 1937 року Маріупольський міськпартком, розглянувши на засіданні питання «Про стан газети «Коллективістис», знайшов її роботу, як і діяльність самого видавництва, згубною. 9 грудня 1937 року парторгани закрили газету, а через декілька днів заарештовують її співробітників. Починаються арешти серед адміністрації, акторів, режисерів Маріупольського грецького робітничо-колгоспного театру.

Заарештований у Маріуполі 19 грудня талановитий актор Савва Янгічер звинувачувався в «подготовке путей сообщения и насильственного отторжения» Приазовья от Советского Союза».

В ніч з 23 на 24 грудня 1937 року був заарештований основоположник грецької літератури України Георгій Костоправ. Скорий і неправий «суд» у вигляді сумнозвісної «трійки» вписав у вирок, крім антирадянської пропаганди і тероризму, ще й те, що поет пропагував «ворожу мову», — споконвічну мову греків Приазов'я.

Репресивна машина працювали без відпочинку. Наймасовішого удару зазнала система шкільної освіти. Свідок тих подій С.К.Темір згадував: «Помню, як у грудні 1937 року у селі Македонівка ми, студенти педагогічного технікуму, проходили останню педагогічну практику. Нас там застав страшний період репресій... За одну ніч заарештували чоловік 15 із цього села, в тому числі й нашого вчителя. Наступного дня нас терміново викликали до Маріуполя. Там нам стало відомо, що репресовані й інші вчителі. Були розгромлені редакція газети «Колективістис», грецька типографія, закрито грецький театр, грецький педтехнікум. У всіх грецьких населених пунктах відмінили викладання грецькою мовою й ввели викладання російською. Це були найгірші роки нашої історії. Адже грекам довелося лише десять років вивчати рідну мову... Тепер ми знаємо, що було потім. Декілька поколінь греків взагалі не знали своєї рідної мови».

Як пише у своїй книзі «Важке повернення до себе» П.І.Мазур: «І «чорні ворони» підвозили до будинку №80 по проспекту Республіки у Маріуполі все нові й нові жертви, серед яких було багато викладачів... І на півстоліття народ онімів!».

Після «грецької операції» тенденції русифікації продовжилися й пізніше, внаслідок чого греки виявилися найбільш русифікованою національною групою України. Навіть у 2001 році, після 10 років процесів національного відродження, російську мову вважали рідною 88,5% греків, грецьку - лише 6,4% (найменша цифра за весь період переписів). Але процеси відродження не проходили дарма: хоча міняти рідну мову греки ще не наважувалися, в той же самий час грецькою вільно володіли 23,4% греків України, українською ж - 57,5%.

Сьогодні в Україні за підсумками перепису 2001 р. ідентифікували себе греками 91,5 тис. осіб, з яких 85% проживають у Донецькій області. Історично так склалося, що після переселення із Криму вже майже 240 років Приазов'є є регіоном компактного проживання греків. Вони зберегли своє історичне коріння, національну самосвідомість, відроджують свою унікальну культуру і загрожені мови греків Приазов'я.

Демократичні перетворення в державі сприяли росту етнічної самосвідомості, обумовили рух національних меншин до самоорганізації, етнічної ідентифікації, визначенню свого місця й ролі в суспільстві, культурного відродження, вивчення рідної мови, створення національно-культурних об'єднань. Завдяки конструктивній державній національній політиці права й інтереси греків гідно представляють 96 грецьких товариств у 21 області України, які з 1995 р. об'єднані у Федерацію грецьких товариств України (ФГТУ), беззмінним головою якої є Олександра Іванівна Проценко. Серед головних напрямків діяльності Федерації грецьких товариств України є питання відродження, збереження й розвитку національних традицій, духовності, культури та рідної мови.

Перші грецькі товариства з'явилися ще в радянські часи: у 1988 р. – грецький клуб «Еллада» в Одесі, в 1989-1990 рр. грецькі товариства у Никольському районі, Маріуполі, Донецьку, Харкові, Києві, Керчі, Мангушському, Великоновосілківському районах. Прогресивним фактом у національному русі було створення у 1990 р. обласного, потім Республіканського товариства греків, пізніше 1991 р. перетвореного у Спілку греків України. Внісши на першому етапі певний позитивний внесок у розвиток елінізму, ці громадські формування греків через ряд об'єктивних та суб'єктивних причин не змогли виконувати своє призначення.

Реальним виразником ідеї консолідації грецьких товариств, збереження діаспори та представлення прав, інтересів греків в Україні та за кордоном, розвитку україно-грецьких зв'язків та толерантних міжнародних відношень у країні стала Федерація грецьких товариств України, створена 8-9 квітня 1995 р. Її засновниками стали 17 товариств із 6 областей України. 87 делегатів конференції після активної дискусії з великим зацікавленням та відповідальністю проголосили створення Всеукраїнського громадського об'єднання греків. Від імені оргкомітету Ф.Д. Стамбулжи запропонував, а конференція одностайно обрала головою Федерації грецьких товариств України Олександрю Іванівну Проценко, яка за підсумками наступних з'їздів залишається лідером греків України. Обрані на з'їздах керівний орган, Рада ФГТУ сумлінно виконує свої статутні обов'язки.

У джерел створення Федерації стояв оргкомітет у складі: Проценко О.І. (голова Маріупольського товариства греків), Балабанов К.В. (ректор Маріупольського гуманітарного інституту), Аджавенко М.К. (голова Першотравневого районного товариства греків), Коноп-Ляшко В.І. (зав. відділом освіти Маріупольського товариства греків), Балджи А.Я. (керівник прес-служби Маріупольського товариства греків), Парпула С.І. (член ради регіонального товариства Співки греків України), Патрича Д.К. (заступник голови Донецького товариства греків), Стамбулжи Ф.Д. (голова Донецького товариства греків), Шебаніц Ф.Ф. (голова Володарського районного товариства греків), Хараджа С.П. (зав. відділом зовнішніх зв'язків Маріупольського товариства греків), Харабет В.В. (член Маріупольського товариства греків).

В історії Федерації принципове значення мав I з'їзд, який відбувся 1997 р. в атмосфері гострої протидії із групою прихильників Співки греків України. Завдяки активній позиції та самовідданій підтримці народного депутата України В.Г.Хари, соратників по руху Ф.Д.Стамбулжи, М.Х.Теміра, С.П.Хараджи та деяких інших лідерів, відбулося самоствердження Федерації грецьких товариств України, яка отримала статус єдиної всеукраїнської грецької громадської структури.

II з'їзд ФГТУ 2000р. став з'їздом єдності, злагоди та розвитку еллінізму. Наступні з'їзди у 2003 та 2006 рр. продемонстрували монолітність рядів, стабільну професійну роботу Федерації та її нові можливості.

Сьогодні права та інтереси греків гідно представляють 96 грецьких товариств у 21 області України, які входять до складу єдиного всеукраїнського об'єднання греків – Федерації грецьких товариств України, суб'єкта ряду міжнаціональних формувань України та Європи.

Серед найбільш актуальних завдань, які ставить перед собою Федерація можна відмітити наступні: консолідація греків; становлення грецьких товариств центрами та оплотом еллінізму на місцях на основі вивчення мови, відродження та розвитку грецьких духовних цінностей, популяризації самобутньої грецької культури, традицій, звичаїв; збереження діаспори, зміцнення толерантних взаємин у національному суспільстві, дружби та співробітництва з Грецією та Кіпром; створення умов для розвитку, виявлення та підтримки талановитої творчої молоді, як майбутнього культури греків України; забезпечення інтеграції самобутньої грецької культури в багатонаціональну культуру українського народу з метою збереження миру, злагоди, гармонії в суспільстві; зміцнення співпраці з органами влади всіх рівнів, включення в культурно-просвітницькі та соціально-економічні програми ФГТУ широкою багатонаціональної громадськості.

УКРАЇНА – ГРЕЦІЯ: МИНУЛЕ, СЬОГОДЕННЯ, МАЙБУТНЄ

Українсько-грецькі відносини є стабільними. Вони мають під собою історичне підґрунтя, духовну і релігійну спадщину античної та візантійської культури, а головне – витримали перевірку часом. Розбудові цих відносин суттєво сприяє наявність великої грецької громади в Україні. На території України в м. Одесі знаходиться святиня греків - будинок організації «Філікі Етерія», яка розпочала визвольну боротьбу проти отоманського гноблення.

Між двома країнами сьогодні не існує серйозних проблем чи суперечностей. Греція посідає одне з провідних місць в регіонах Балкан та Східного Середземномор'я, тому партнерські стосунки з нею сприяють можливому виходу на цей привабливий ринок, а через Середземномор'я - до країн Близького Сходу і Північної Африки. З кінця 1994 року спостерігається стала тенденція до активізації двосторонніх політичних відносин. Значно поживався обмін візитами, відбулися політичні консультації між МЗС, прискорилося формування договірно-правової бази. Для України Греція є перспективним партнером як член ЄС, НАТО, РЄ, ОЧЕС в плані розвитку відносин з цими інституціями. Греція підтримує євроінтеграційні прагнення України. Під час головування Греції в ЄС та за її активної підтримки у березні 1994 року була укладена угода ЄС з Україною. Відтоді, ратифікувавши цю Угоду, Греція сприяла реалізації елементів Стратегії Євросоюзу щодо України і поглибленню співпраці між ними. Греція підтримала входження України до Ради Європи, розцінюючи це як важливий фактор зміцнення демократії і безпеки в Європі. Греція позитивно сприйняла бажання України щодо встановлення особливого партнерства з НАТО і співпрацює з Україною в рамках програм ПЗМ.

Федерація грецьких товариств України реалізувала багаторічну мрію українських греків про відродження зв'язків із історичною батьківщиною. У кінці 1994 року греків України офіційно відкрила урядова делегація Греції на чолі з заступником міністра закордонних справ Г.Ніотісом. Міжнародні відносини між Федерацією грецьких товариств України та громадськими, урядовими, освітніми структурами Греції щороку міцнішають. Міста та грецькі товариства України багаторазово відвідували офіційні делегації Греції за участю членів уряду, депутатів Парламенту, мерів міст, ректорів вищих навчальних закладів та відомих громадських діячів і представників ЗМІ. Протягом всього періоду діяльності Федерація користується увагою та підтримкою Парламенту, міністерств закордонних справ, освіти і релігії, культури, Генерального Секретаріату у справах греків зарубіжжя, Посольства та Генеральних консульств Греції в Україні, Центра з вивчення та розвитку культури країн Причорномор'я, мерій районів Зографу та Агія Варвара, о.Калімос, о.Кіфнос, о.Лімос, м.Кавала, Янніна, Ксанті, номархії Салонік, Козані, керівництва Афіньського, Салонікського, Патрського, Яннінського, Критського та Кіпрського університетів.

Величезне значення для розширення двостороннього співробітництва мав візит у вересні 2003 року до Маріуполя потужної групи депутатів Парламенту Греції на чолі з головою опозиційної на той час партії «Нова демократія», доктором політичних наук Константіносом Караманлісом, який через деякий час став Прем'єр-міністром Грецької Республіки.

У квітні 2008 року відбулася подія, яка кардинальним чином вплинула на розвиток подальших міжнародних відносин греків України зі своєю історичною батьківщиною. До Маріуполя завітала висока урядова делегація на чолі із Президентом Грецької Республіки паном Каролосом Папулясом. Пан Президент взяв участь в урочистій церемонії відкриття культурного центру «Меотида» Маріупольського товариства греків. Під час зустрічі із представниками грецької діаспори пан Папуляс дав високу оцінку ролі Федерації грецьких товариств України в розвитку співробітництва між двома братніми народами і наголосив на важливості подальшої активізації грецько-українського політичного діалогу на вищому рівні.

Наприкінці вересня 2008 року Федерацію грецьких товариств України в рамках святкування 10-річчя розвитку медичних програм відвідала висока делегація Парламенту та уряду Грецької Республіки у складі голови Комітету у справах греків зарубіжжя Ніколаоса Царціоніса, заступника голови Комітету Григоріса Ніотіса, Генерального директора Генерального Секретаріату у справах греків зарубіжжя МЗС Греції Іоанніса Кіпарисідіса та депутата Парламенту Греції Адоніса Георгіадіса. Під час зустрічі у ФГТУ були закладені підвалини якісно нового механізму для налагодження поглибленого й продуктивного співробітництва та визначені основні параметри майбутніх спільних проєктів.

Вельми важливим аспектом активізації двосторонніх відносин є той факт, що протягом багатьох років Міністерство внутрішніх справ, державного управління і децентралізації та Міністерство закордонних справ Греції - Генеральний Секретаріат у справах греків зарубіжжя були співорганізаторами Всесвітньої Програми гостинного прийому на відпочинок дітей, молоді та осіб старшого віку з грецької діаспори України в різних районах Греції. Від часу заснування Посольства Греції в Києві у 1993 році діти з Грецьких товариств України майже щороку беруть участь у Програмах гостинності, що їх з успіхом здійснює Генеральний Секретаріат у справах греків зарубіжжя Міністерства закордонних справ Греції. За цей час тисячі українських греків мали можливість доторкнутися до історії легендарної країни, ознайомитися з традиціями та культурою сонячної Еллади.

Логічним розвитком дружніх українсько-грецьких відносин стало укладання між органами місцевого самоврядування, грецькими товариствами, навчальними закладами та художніми колективами угод про побратимство або співробітництво. Сьогодні мають побратимів у Греції міста Одеса (Пірей, Фтіотіда), Київ (Афіни), Дніпро (Салоніки), Ніжин (Янніна), Маріуполь (Родос, Калімос, Корідаллос), Бердянськ (Гліфада), селища Сартана (муніципалітет Зографу, Афіни та о.Кіфнос), Ялта (муніципалітет Холаргу) тощо.

В цілому, двосторонні відносини з Грецією завжди мали традиційно дружній характер, чому сприяли духовна близькість наших народів та міцні культурні зв'язки. Все це забезпечило створення міцного підґрунтя для подальшого розвитку співробітництва на основі принципів взаєморозуміння, взаємоповаги та довіри.

На сьогоднішньому етапі відносини з історичною батьківщиною є активними та інтенсифікованими. Реалізовується ціла низка спільних ініціатив та проєктів. У цілому формула цих

стосунків дозволяє виробляти цілісну стратегічну лінію, що сприяє не тільки формуванню злагодженої, послідовної та передбачуваної політики співробітництва, а й повноцінному та багатоаспектному відродженню грецького етносу в Україні.

УРОКИ ГРЕЦЬКОЇ ДЛЯ УКРАЇНИ

З отриманням Україною незалежності перед греками України постало актуальне і нелегке завдання – створення потужної системи грецької освіти. Стрижнем цієї системи в Україні стала національна ідея, що відіграє роль об'єднуючого, консолідуючого фактора та є рушійною силою становлення, розвитку та функціонування будь-якої нації. Особливості сучасної системи грецької освіти та національного виховання зумовлюються відродженням коренів нашої національної минувшини: історії, традицій та духовності. Особливо слід наголосити на ролі традицій у збереженні нації. Націю, як правило, визначають як єдність поколінь минулих, сучасних і майбутніх. Таку цілісність і підтримують традиції. Завдяки ним зберігається і розвивається мова, а без мови, як відомо, не можливе існування жодної нації; зберігається релігія, здобутки мистецької творчості, світогляд народні ідеали, тобто усе, те, що створює індивідуальне і неповторне «обличчя народу».

Однією з найважливіших ознак етнічної ідентичності є мова. Саме вона дає змогу асоціювати себе з тією чи іншою національністю, етносом. Отже, пріоритетним напрямком у національному відродженні будь-якого народу є вивчення рідної мови. Для греків України такою мовою стала новогрецька, яка визнана на Європейському рівні та є мовою спілкування між греками усього миру.

Керуючись Конституцією України, де зазначено: «В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист... мов національних меншин України» (ст.10), Європейською Хартією про мови, Законом «Про мови національних меншин в Україні», у якому «Держава гарантує всім національним меншинам ... користування і навчання...чи вивчення рідної мови в державних навчальних закладах » (ст.. 6), Законом України „Про мови», де говориться: «Закон України про мови визначає ... використання в культурному житті мов інших національностей, захист мов» (ст. 3) грецькі національні громади на чолі з Федерацією грецьких товариств України прикладають багато зусиль для збереження великої культури предків великої держави, яка стала колыскою цивілізації та християнства. Крім того, двосторонні відносини між нашими країнами у цій сфері регулюються «Угодою між Урядом Грецької Республіки та Урядом України про співробітництво в галузі культури, освіти і науки» (набула чинності в 2000 р.), доповненою «Програмою співробітництва в галузі освіти, науки і культури на 2002-2005 рр.», яка автоматично поновлюється щотири роки.

На основі вищезазначених документів Федерація розробила Комплексну програму розвитку національної грецької освіти в Україні. Завдяки плідній співпраці ФГТУ з органами державної влади, Департаментами освіти та громадськості, новогрецьку мову сьогодні в Україні вивчають біля **5.000** учнів у **65** навчальних закладах України. Викладають новогрецьку мову, історію, культуру Греції та греків України **біля 80** вчителів, які мають можливість підвищувати свій професійний рівень щороку у вищих навчальних закладах Греції та Кіпру.

Кожен рік ведеться робота з відкриття опорних шкіл з вивчення новогрецької мови, у яких, окрім мови, учні мають можливість вивчати історію, культуру, традиції грецького народу. У 2004 р. двом навчальним закладам м. Маріуполя (Донецька область) надано статус спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням новогрецької мови, історії, культури Греції та греків України.

Щороку за ініціативою ФГТУ у м. Маріуполі здійснюються Всеукраїнські семінари для вчителів новогрецької мови за участю викладачів із Греції та фахових спеціалістів Маріупольського державного гуманітарного університету.

Федерація у співпраці з Науково-методичним центром Управління освіти Маріупольської міськради проводить один раз в два роки конкурс серед вчителів новогрецької мови „Вчитель року”, який сприяє підвищенню професійного рівня вчителів, виявленню, підтримці творчих педагогів.

Традиційно вже протягом восьми років, завдяки економічній підтримці грецької сторони, Федерація має можливість щорічно у квітні місяці проводити у співпраці з Маріупольським державним гуманітарним університетом (МДГУ) Олімпіаду школярів із новогрецької мови, історії, культури Греції і греків України, яка має велике значення у духовному вихованні підростаючого покоління. В ній беруть участь більше 700 дітей із 15 регіонів України (Київська область, Луганська, Донецька,

Запорізька, Дніпровська, Житомирська, Черкаська, Харківська, Херсонська, Львівська, Одеська, Чернігівська, Миколаївська, Вінницька області). Найбільша кількість учасників - представники Донецької, Київської, Запорізької, Харківської, Одеської та Львівської областей.

Постійно ведеться робота по забезпеченню учбових закладів, де вивчається новогрецька мова, підручниками, методичними посібниками та довідковою літературою. Тільки за останні декілька років було надано учбовим закладам України біля 5 тис. екземплярів, надісланих від Міністерства освіти та культури Греції. На жаль, не усі підручники відповідають вимогам української системи освіти, тому за ініціативою Федерації за участю науково-методичного центру управління освіти Маріупольської міськради та Управління освіти і науки Донецької обласної держадміністрації було створено програми з вивчення новогрецької мови, історії, літератури, культури Греції та греків України для загальноосвітніх, спеціалізованих навчальних закладах та недільних грецьких школах. Дані програми погоджено з Міністерством освіти та науки України та Державним комітетом України у справах національностей та релігій надані гроші на видання цих програм. За ініціативою ФГТУ створено інтернаціональну комісію, яка складається із професійних фахівців - викладачів новогрецької мови України та Греції для розроблення та видання учбово-методичного комплексу з вивчення новогрецької мови для учнів усіх років навчання.

Федерація грецьких товариств України приділяє особливу увагу обладнанню класів з вивчення новогрецької мови шкільними меблями та технічними засобами навчання. За підтримкою Міністерства закордонних справ Греції, Ради греків Європи, Молодіжної організації Кіпру, греків із Австралії. Мюнхену та різних грецьких громадських спілок сьогодні більше півсотні навчальним закладам надана допомога для обладнання шкільними сучасними меблями та ТЗН 75 класів, де вивчається новогрецька мова.

Поряд із вивченням новогрецької мови, мови історичної батьківщини, ми приділяємо велику увагу збереженню та вивченню мов надазовських греків - «румейської» й «урумської» - на яких спілкувалися наші діди та прадіди. Сьогодні їх носіями є мешканці 48 сіл у Донецькій області. Із впливом часу мовами спілкування у грецьких селищах стали російська та українська. Мовами надазовських греків зараз говорять в основному люди похилого віку, кількість яких з кожним роком зменшується.

З метою збереження для нащадків історичної спадщини приазовських греків ФГТУ видає за підтримки Державного комітету України у справах національностей та релігій словники, твори місцевих грецьких письменників та поетів. «Румейську» та «урумську» мови можна почути у виступах художніх колективів, які працюють при товариствах греків, у сільських загальноосвітніх навчальних закладах. Дані мови не вивчаються у школах, як предмет, із-зі відсутності фахівців з викладання найдорожчого скарбу греків Приазов'я – рідної мови, але, разом з тим, у навчальних закладах, розташованих у районах з компактним мешканням греків, за ініціативою ФГТУ організована робота друків, в яких учні мають можливість через знайомство з фольклором, творчістю грецьких письменників вивчати мову своїх предків, знайомитися з історією, традиціями грецького народу.

РУМЕЙСЬКА МОВА

Назва

Румейська мова («румеку глоса») є рідною для надазовських греків-еллінофонів (румейів). Її назва походить від грецького слова «ρωμαίος» («ромеос»), тобто «римлянин», бо так називали себе підданці Східної Римської (Візантійської) імперії, яка простягалася аж до Криму.

Словниковий склад

Румейська мова сполучає в собі елементи, успадковані від грецької мови візантійської доби, запозичення з кримськотатарської мови і димотики (сучасної народної розмовної форми грецької мови), а також численні українізми і росіянізми.

Літературна мова і діалекти

Румеї мають досить багатий фольклор. У 1920-х роках у них з'явилася своя писемна література. Єдиної внормованої літературної румейської мови не існує.

За однією з класифікацій румейська мова має шість діалектів. Вони розподіляються по населених пунктах (включно з їхніми виселками) таким чином:

- 1) Урзуф, Ялта;
- 2) Стила, Велика Новосілка, Константинополь;

- 3) Велика Каракуба (нині Роздольне), Нова Каракуба (нині Червона Поляна), Бугас;
- 4) Сартана, Чермалик, Македонівка;
- 5) Чердакли (нині Кременівка), Малоянісоль, Новоянісоль;
- 6) Анадоль, яке на відміну від усіх інших грецьких сел Надазовя, заснованих переселенцями з Криму, було засновано вихідцями з Анатолії (сучасна територія Туреччини).

Алфавіт

Грецький народ з давніх давен користується власним алфавітом. Але у XIX сторіччі румейські поети записували свої твори за допомогою літер російського алфавіту, доповнивши їх грецькими літерами.

У 1920-х роках було створено спрощену абетку на основі грецького алфавіту. Вже у 1930-х роках ця абетка припинила своє функціонування через політичні репресії.

На початку 1970-х років стараннями київського мовознавця Андрія Білецького було застосовано кириличний алфавіт, яким надазовські румеї послуговуються і понині. Першу спробу надрукувати поезії румейською мовою таким алфавітом було зроблено у збірнику, виданому Київським університетом 1973 року.

Правопис

Базується на фонетичному принципі: пишеть так, як чує. В цілому це збігається з правилами правопису сучасної новогрецької мови.

Апостроф ставиться: 1) при випадінні «а», «у» в артиклях «та», «ту» – *т' алга* («коні»), *т' хора* («село»); 2) при випадінні «и» в заперечній частці «ти» перед голосним – *мис т' ефхам* («ми не втекли»). ***

Дана орфографія не є ідеальною. В будь-якому разі вона не може відтворити особливості вимови всіх румейських діалектів.

При написанні даного матеріалу використано зі скороченнями, змінами і доповненнями статті київського мовознавця професора Андрія Білецького (1911 – 1995 рр.)

УРУМСЬКА МОВА

(кипчацький діалект) (огузький діалект)

Назва

Урумська мова («*урум тыли*» або «*урум дыли*») є рідною для надазовських греків-тюркофонів (урумів). Її назва походить від слова «рум, урум», що є тюркизованою формою грецького слова «*ρωμαίος*» («*ромеос*»), тобто «римлянин», бо так називали себе підданці Східної Римської (Візантійської) імперії, яка простягалася аж до Криму.

Словниковий склад

Урумська мова має тюркське походження. Її основу складають кримськотатарські говори. Урумська мова відрізняється від кримськотатарської наявністю істотного грецького впливу. Також до її складу увійшли українізми і росіянізми.

Літературна мова та діалекти

До початку XIX ст. урумська мова виконувала офіційну функцію у регіоні й була мовою спілкування між обома повними групами надазовських греків: урумами і румеями. Збереглися давні писемні пам'ятки церковно-релігійного, навчального і ділового характеру, багатий урумський фольклор.

Писемна література в урумів з'явилася лише у другій половині XX сторіччя. Втім, єдиної внормованої літературної урумської мови не існує.

Науковці виокремлюють в урумській мові Надазов'я 2 діалекти, які вони поділяють на говірки (розподіл за першими поселеннями, заснованими урумами у XVIII сторіччі у Надазов'ї):

1) кипчацький діалект:

- кипчацько-половецькі говірки: Велика Новосілка (заснована разом з румеями),

Старобешево, Мангуш;

- кипчацько-огузькі говірки: Старомлинівка, Богатир, Улаккли;

2) огузький діалект:

- огузько-кипчацькі говірки: Карань (нині Гранітне), Староласпа, Старогнатівка, Комар;
- огузькі говірки: Маріуполь, Старий Крим.

Писемність

У Криму і деякий час у Надазов'ї урумські тексти записували грецьким літерами. Згодом почали використовувати кирилицю, якою послуговуються і донині.

Матеріали про мови надазовських греків уклад Олександр РИБАЛКО, еллініст, науковий консультант румейської частини Андрій САВЕНКО, тюрколог, наукова консультантка урумської частини Ірина ДРИГА.

ТИСЯЧОЛІТНЯ ДУХОВНА ЄДНІСТЬ

Державні, політичні, культурні, торгівельні та бізнесові українсько-грецькі контакти мають понад тисячолітню історію. Шлях із варяг в греки, що пролягав через Київ, - одна з найдавніших комунікаційних артерій європейської цивілізації. Наші часи позначені небувалим зростанням інтересу до проблем та витоків національної культури, до непересічних досягнень минулого. Знання культурної спадщини предків необхідне не лише для піднесення національної гідності, а й для використання кращих традицій у практиці сьогодення, визначення закономірностей сучасного розвитку і взаємодії народів, виявлення загального та специфічного в їхній культурі, використання прогресивних національних традицій.

Самобутня культура й творчість грецьких поетів, письменників, краєзнавців, композиторів, художників, художніх колективів є сполучною ланкою між сучасним поколінням еллінів та їхніми предками-носіями класичної цивілізації й гармонічною частиною загальнонаціональної культури. Вона вийшла на всеукраїнські й міжнародні підмостки, користується попитом і любов'ю.

Федерація грецьких товариств України величезну увагу приділяє відродженню історичних та духовних цінностей греків. На початку демократичних перетворень у нашій країні та пізніше грецькі товариства відігравали потужну позитивну роль у поверненні містам та селищам їхніх початкових найменувань (Маріуполь, Мангуш, Чермалик, Малоянісоль), присвоюванні вулицям імен видатних греків (у Маріуполі – вулиць Грецької, Мітрополітської, Георгіївської, в Малоянісолі – вул. Г.Костопрва, В.Галла, в Одесі – Грецької площі та вул.Грецької), увічненні пам'яті знаменитих одноплемінників в пам'ятниках та меморіальних дошках (мітрополіту Ігнатію, грецькому театру, поету Г.Костоправу – в Маріуполі, конструктору К.Челпан, лікарю-гуманісту К.Іліаді – у Харкові, меру міста Г.Маразлі, художнику К.Костанді, засновникам «Філікі Етерія» - в Одесі, видатному державному діячу А.Іпсіланті – у Києві та ін.).

Величезна роль Федерації грецьких товариств України, її інтелектуальної та творчої еліти у збереженні історії та культури греків. Назавжди залишаться в пам'яті нащадків праці дослідників І.Г.Джухи, С.О.Калоєрова, Л.М.Кузьмінкова, А.Д.Проценка, Г.В.Гедьо, В.Г.Душкі, М.А.Хороша, І.А.Папуша, В.І.Хасхачіх та інших про історію переселення греків із Криму в Приазов'є, їх складну долю, традиції та звичаї. Предметом особливої турботи грецьких товариств є збереження героїчної та трагічної історії предків у газетних публікаціях, книгах, експозиціях музеїв.

З ініціативи ФГТУ за підтримкою Грецької Республіки та Всесвітньої ради греків зарубіжжя в Маріуполі зведений Культурний центр ФГТУ (2000 р.), Грецький діагностичний медичний центр (2003 р.), у смт Старий Крим - сучасна поліклініка (2004 р.) у смт Сартана - нова церква Святого Георгія (2005 р.) - з активною участю Маріупольської міськради, ВАТ "ММК ім. Ілліча" й ВАТ "Азовмаш".

З допомогою Генерального секретаріату у справах греків зарубіжжя МЗС Греції, Центру з вивчення та розвитку культури країн Причорномор'я, Всесвітньої ради греків зарубіжжя та меценатів, при підтримці органів влади України, особливо в місцях компактного проживання греків у Донецькій області, Федерація грецьких товариств України цілеспрямовано розвиває грецьку культуру та традиції. Сьогодні, як і сто, і двісті років назад, у 48 грецьких селищах можна почути грецьку мову й познайомитися із найбагатшою самобутньою культурою нащадків Еллади, у якій закована тисячолітня національна пам'ять.

Великою популярністю у греків і всього багатонаціонального населення користуються фестивали грецької культури «Мега Йорти», Дні грецької культури, фестивали грецької пісні імені Т.Каці, фестивали народної творчості греків Приазов'я, звітні концерти грецьких художніх колективів та творчі вечори діячів культури.

Людина є соціально-історичною істотою, і тому культурне середовище є тим важливішим для людей, чим більшими є їхні економічні і духовні потреби, амбіції. З цієї точки зору „більш якісний” людський ресурс зосереджується саме там, де таке середовище вже створене, відкрите і сприятливе для нього. Якщо вважати продуктом життєдіяльності людей саме таке суспільно-культурне середовище, виходить, що держава тоді міцніша, коли має історичний фундамент і відповідну культурну, гуманітарну, освітню політику, що сприяють „збереженню” такого середовища. Найважливішим аспектом діяльності будь-якого національного товариства є можливість забезпечення духовного розвитку його членів.

Серед грецької діаспори досить потужний творчий потенціал, носії якого подарували світу безцінні перлини музики і пісні, танцю та живопису, літератури й архітектури. Загально відомі талант і творчість сучасних діячів культури, які передчасно пішли з життя: поета, прозаїка, композитора, перекладача Доната Патрича, поета Федіра Шебаніц, художника-медальєра Єфіма Харабета, письменників-красзнавців Миколи Хорош, Валентина Хасхачих, Степан Теміра, поета Василя Бахтарова, співачки Тамари Каці, патріота-дослідника Ігоря Налчаджі, художника Василя Чапні, композитора Василя Аліті, а також нині діючих поетів: Леонтія Кір'якова, Валерія Кіора, Костянтина Шердіца, Наталі Варенік, Лідії Акрітової, Георгія Левченка, Віталія Валсамакі, Анастасії Папуш, Кіри Хавана, письменників-прозаїків Івана Джухи, Івана Аврамова, Георгія Оптова, Наталі Харакоз, Анатолія Балджи, композиторів – Георгія Цивадіца, Костянтина Курчу, художників – Володимира Балакай, Лариси Джарти, Георгія Бєро, Георгія Цикура, Олега Ковальова, Володимира Харакоза, Валентина Константинова, Леоніда Холапа, Олега Іванова, краєзнавців-дослідників – Стефана Калєєрова, Ганни Гєдьо, Лєля Кузьмінкова, Аркадія Проценка, Маргарити Араджіоні, Володимира Душки, Миколи Аджавєнка, Геннадія Аніміца, Івана Папуша.

Стародавнім елементам грецької культури ФГТУ надає класичні форми, формує систему та нові традиції, розширює масштаб та географію культурно-масових заходів. У грецьких товариствах України стали нормою щорічні святкування Дня національного відродження Греції, Дня «Охі», православних дат. Великою популярністю у греків і всього багатонаціонального населення користуються фестивали грецької культури «Мега юрти», Дні грецької культури, фестивали молодих виконавців грецької пісні пам'яті Т.Каці, фестивали народної творчості греків Приазов'я, звітні концерти грецьких художніх колективів та творчі вечори діячів культури.

За період діяльності Федерації грецьких товариств України найбільший професіоналізм, самовідданість та творчу активність продемонстрували: Народний фольклорний ансамбль пісні й танцю «Сартанські самоцвіти» (с.мт Сартана), інструментальний ансамбль «Пірнешу астру» (с.Малоянисоль), Жіночий вокальний ансамбль «Ав'їс» (с.Кременьовка), Народний грецький ансамбль с.Кирилівка, Фольклорний ансамбль «Талака» (с.Касьянівка), Чоловічий вокальний ансамбль «Пігадь» (с.мт Нікольське), Зразковий хореографічний ансамбль «Білий птах» (с.мт Мангуш), Народний фольклорний грецький ансамбль «Ліус» (с.Чермалик), Вокально-хореографічний ансамбль «Пеш-теш» (с.Гранітне), Народний фольклорний пошуково-єтнографічний ансамбль «Бір тайфа» і молодіжний хореографічний ансамбль «Елтас» (с.мт Старий Крим), ансамбль народного грецького танцю (МДУ), ансамбль грецької пісні «Тірніхор» (с.мт Велика Новосілка), театральні студії (с.мт Сартана, Старий Крим) та ін.

Грецькі художні колективи та творчі діячі майстерно популяризують національну культуру в Україні, Греції, на Кіпрі. Серед кращих виконавців грецької пісні – народна співачка, родоначальниця грецького вокального мистецтва у Приазов'ї, улюблениця греків – Тамара Каці (11.11.1958-12.07.1999),

Можна виділити декілька чинників, що впливатимуть на подальший розвиток національної культури греків України, а саме: поглиблення національного самопізнання та самоусвідомлення; створення умов для існування, розвитку, співпраці, тобто дійсне ствердження свободи духовної творчості; врахування світового культурного досвіду, усвідомлення власної національної культури як ланки світового культурного процесу, співучасть у світовому культурному обміні за умов визнання пріоритету загальнолюдських цінностей та усвідомлення землі як спільного дому усього людства; всебічне використання резервів національної культурної традиції, можливостей національної ментальності, орієнтація на створення оригінальних культурних цінностей, що мають не лише національне, але й

загальнолюдське, світове значення, адже останнє і є критерієм зрілості культури. Зараз поки що важко передбачити конкретні форми, яких набуде грецька культура в умовах національно-державного відродження. Але провідною тенденцією, мабуть, буде розкріпачення творчості, збагачення мистецького арсеналу, посилення новаторських тенденцій і водночас звертання до джерел національної традиції як до школи художнього мислення.

КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В КОНТЕКСТІ МІЖНАЦІОНАЛЬНИХ ВЗАЄМИН

Ефективним засобом консолідації греків, пробудження їхньої національної свідомості та залучення до організованого грецького руху є друковані ЗМІ. Ведуча роль організатора та пропагандиста еллінізму належить газеті Федерації грецьких товариств України «Елліни України», яка з 1996 року виступає наступником першого друкованого видання греків незалежної України «Елліни Призов'я». У нових історичних умовах газета «Елліни України» продовжує традиції, започатковані талановитим поетом та журналістом Г.Костопрвом та його співробітниками в газеті «Коллективістис». Газета, в першу чергу, використовується для репрезентації грецької культури в житті суспільства, інформує про багатогранне життя грецьких товариств, про події в Греції, популяризує історію, культуру Греції та греків України. Очолює газету член Національної Спілки журналістів України Вікторія Помазан. За активної участі прес-служби Федерації та творчої інтелігенції газета користується авторитетом та популярністю.

З 2000 р. газета «Елліни України» увійшла до Всеукраїнського та обласного каталогів та є підписним виданням. Газета поширюється по Україні, в Греції та серед греків зарубіжжя.

У ФГТУ є свій сайт <https://uagreeks.com/> - потужний інформаційний проєкт, основна мета якого – інформування громадськості про діяльність, розвиток та досягнення грецької діаспори України у вигляді реалізованих проєктів, культурних подій та ініціатив.

Крім того ФГТУ широко представлена у різноманітних соціальних мережах: є власна сторінка у Фейсбуці - <https://www.facebook.com/federation.of.greek.communities.of.ukraine/>, свій канал у Telegram - <https://t.me/fgtukraine> та у YouTube - <https://www.youtube.com/channel/UCUvNiDEjT1cOBm9IwCfGdMQ/featured>.

МОЛОДЬ – НАШЕ МАЙБУТНЄ!

Майбутнє національно-культурного розвитку греків знаходиться в руках молоді. Молодіжний рух займає важливе місце в суспільно-політичному розвитку будь-якого регіону і виступає як механізм здійснення молодіжної політики. Основними завданнями роботи з молоддю є забезпечення інноваційного розвитку молодіжного національного руху, формування загальнолюдських ціннісних орієнтацій, створення рівних можливостей для розкриття творчого, професійного, інтелектуального потенціалу грецької молоді. Молодіжна політика, якої притримується Федерація грецьких товариств України, створювала умови для розвитку особистості та творчої самореалізації кожної молодої людини – грека, реалізації інноваційного потенціалу молоді у всіх сферах громадського життя. Всі заходи і програми для молоді були підпорядковані єдиній меті – консолідувати зусилля грецької молоді у справі збереження та примноження духовних цінностей грецької нації, як невід'ємної складової європейської та світової спільноти. Включення молоді в процеси прийняття рішень є основною умовою розвитку потенціалу молодіжного руху.

З метою самоорганізації та самореалізації грецької молоді, здійснення ряду ініціатив у різноманітних сферах діяльності, тобто в реалізації освітянських, культурних, духовних та спортивних програм, а також участі в міжнародній діяльності для встановлення тісних дружніх зв'язків з іншими молодіжними грецькими організаціями Європи і світу при Федерації був створений відділ молоді. 25-28 червня 1999 року Установчий з'їзд грецької молоді створив Об'єднання грецької молоді України, а 22.05.2004р. форум грецької молоді України постановив створити Раду представників грецьких молодіжних організацій.

За ці роки біля 300 молодих греків, активістів національного руху, брали участь у міжнародних молодіжних з'їздах. Троє представників грецької молоді стали учасниками I Всесвітньої конференції понтійської молоді, яка проходила в Німеччині та була присвячена проблемам геноциду понтійських греків. Величезне значення для розвитку міжнародних зв'язків мають щорічні програми гостинності в

Греції. За період існування Федерації грецьких товариств України в рамках даних програмах Грецію відвідало біля 1000 чоловік у віці від 18 до 25 років.

Молодь бере активну участь в організації та проведенні Всеукраїнського фестивалю грецької пісні ім. Т.Каци, Всеукраїнського фестивалю грецької культури «Мега Йорти», державних свят Греції та України.

Важливим аспектом в роботі молодіжних грецьких організацій є популяризація серед молоді новогрецької мови. З цією метою при грецьких товариствах діють курси з вивчення новогрецької мови, працюють недільні школи, молодь бере участь у різноманітних навчальних програмах у вищих навчальних закладах Греції та Кіпру.

При грецьких товариствах діють молодіжні театральні студії, танцювальні та хорові колективи, які беруть участь у всіх заходах товариств та Федерації.

РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОГО СПОРТУ

Фізична культура і спорт традиційно займають значне місце в житті грецького народу. Споконвічно у дні православних церковних свят після відвідування служби у святому храмі та громадського обіду греки йшли на змагання народних борців – боротьбу «куреш». Федерація грецьких товариств завжди приділяла особливу увагу розвитку спортивно-масового руху серед грецького населення України. При Федерації працює відділ з фізичної культури і спорту, який очолює майстер спорту І.Г.Папу. Щорічно під егідою ФГТУ проводиться біля 25 змагань, у яких беруть участь до 3-4 тисяч чоловік. В основному акцент робиться на розвитку юнацького спорту. В програму спортивних змагань входять національна боротьба куреш, футбол, баскетбол, волейбол, шахи, вільна боротьба, дзюдо, легка атлетика та інші види спорту.

Кращі спортсмени Федерації грецьких товариств України беруть участь у чемпіонатах України, а також у міжнародних змаганнях, де часто стають переможцями та призерами. Всьому світові відомі імена відомих грецьких спортсменів Іллі Мате (Олімпійський чемпіон з вільної боротьби), Михайла Харачури (багаторазовий чемпіон світу з вільної боротьби), Григорія Комишенка (чемпіон Європи з греко-римської боротьби), Сергія Балтача (член збірної СРСР з футболу), Леоніда Яйло (чемпіона України з баскетболу), Сергія Солодкого (переможця молодіжної першості світу), В'ячеслава Костанди (учасник Олімпійських ігор у м.Атланта – США – 1996р.), Віталія Папазова, Валерія Зипа, Миколи Домонтовича та багатьох інших. Ціла плеяда талановитих тренерів грецької національності плідно працює для українського спорту. Серед них заслужені тренери СРСР та України Олександр Патрича, Микола Пантазі, Геннадій Узун, Петро Папуш, Іван Збандут, Леонід Котенжи, Віктор Вангельєв, Михайло Харачура, Віктор Борота, Олексій Атаманов, Іван Дарда, Василь Рибалко.

Юні атлети Федерації грецьких товариств України багаторазово брали участь у спортивних змаганнях, які проводяться на території нашої історичної Батьківщини – Еллади. Так, починаючи з 1997 року юні футболісти із Маріуполя беруть участь у футбольному турнірі «Кубок Зевса», де у 1997 та 1998 роках ставали призерами, а у 1999р. – переможцями цих змагань. У червні 2003р. у м. Салоніки пройшла I Міжнародна молодіжна «Еллініада». 5 «золотих», 2 «срібні» та 2 «бронзові» медалі – ось «трофеї» юних спортсменів ФГТУ на цих престижних змаганнях. З травня 2006 р. команда юних спортсменів від Федерації грецьких товариств України щорічно з успіхом виступає на щорічних все грецьких змаганнях «Мафітіада».

Особливу роль у спортивному житті ФГТУ відіграють всеукраїнські національні культурно-спортивні свята «Мега Йорти». Кожні два роки в одному із грецьких населених пунктів проводяться ці фестивалі, де поряд із виступами грецьких самодіяльних артистів беруть участь і спортсмени, які змагаються у перетягуванні канату та в боротьбі «куреш». Олександр Патрича, Ілля Папу, Андрій Альбермах, Микола Домонтович, Микола Майор, Микола Домбай, Георгій Хаджинов, Ілля Холодний, Валерій Зип, Василь Калиниченко, Василь Хаджинов, Микола Хула, Микола Чавдар, Юрій Чертил, Іван Чілібі – це дійсно «народні» борці, імена яких відомі у кожному грецькому селі, де проходять змагання з «курешу».

Багато і плідно працюють у товариствах греків такі активісти спорту, як Ф.С.Михайлов (с.Старобешево), О.О.Поляков (с.Мангуш), В.І.Харабуга (с.Ялта), В.Ф.Ходжайса (с.Кременьовка),

А.І.Мурза, С.В.Чеграхчи, К.А.Чебанов (с.Тельманово), Д.С.Аракелян, О.І.Кечеджи (с.Старий Крим), С.В.Янгічер (с.Сартана), В.І.Екзархо (Чермалик), В.С.Кумуржи (с.Володарське).

У рік проведення Олімпійських ігор у Греції (2004р.) ФГТУ провела велику роботу з пропаганди спортивних і духовних цінностей олімпійського руху.

ПАНТЕЛЕЙМОН БУМБУРАС - ГРЕК, ЗАКОХАНИЙ В ПРИАЗОВ'Я

З початком бойових дій на Південному Сході України, створивши Благодійну організацію «Фонд Бумбураса», уродженець грецького острова Лімнос, а нині власник одеської будівельної компанії «Гефест» Бумбурас розгорнув активну діяльність у Маріуполі і Надазов'ї, допомагаючи Федерації грецьких товариств України в реалізації різних освітніх, культурних та соціальних програм, спрямованих на надання допомоги жителям населених пунктів, які знаходяться в зоні військового конфлікту. За короткий період часу була реалізована величезна кількість різноманітних проєктів. У важкі 2015 і 2016 рр. Пантелеймон Васильович надавав кошти для закупівлі продуктів харчування для шкіл і дитячих садів у зоні ООС, фінансував проведення ремонтних робіт у школах, які зазнали руйнувань у результаті артобстрілів, оснастив шкільними меблями та технічними засобами навчання чотирнадцять шкіл на лінії зіткнення сторін, близько чотирьох тисяч дітей мали можливість при його підтримці оздоровитися і пройти психологічну реабілітацію в дитячих таборах «Брусіно», «Буревісник» і «Салют» (350 з них - хлопці з Сартани, Старого Криму, Маріуполя), надавав адресну допомогу дітям із малозабезпечених, неповних та багатодітних сімей, з величезною любов'ю готував і надсилав різдвяні та великодні подарунки (фрукти, солодоші, паски і канцелярські товари) тисячам дітей.

З ініціативи та фінансової підтримки благодійної організації «Фонд Бумбураса» у 2017 році було проведено свято для дітей із зони ООС «Повинні сміятися діти і в мирному світі жити», в якому взяли участь близько трьох тисяч дітей шкільного віку з Маріуполя, Сартани, Старого Криму і прифронтових сіл Донецької області. Даний захід було організовано з метою хоча б на час відвернути дітей від жахів війни, яка порушила безпечність їх юних років, змусивши їх рано подорослішати, від трагічних моментів, які вони щодня переживають в душі і ніколи не зможуть забути, і, головне, подарувати їм свято.

У грудні 2016 року завдяки підтримці благодійної організації «Фонд Бумбураса» в Маріуполі було проведено Всеукраїнський фестиваль грецької пісні ім.Тамари Каці - найбільший в Україні культурний форум, який об'єднує греків і любителів грецької пісні і є значущою подією в культурному житті українських греків.

Фонд Бумбураса підтримує і талановиту молодь Маріуполя. Шістдесят студентів Маріупольського державного університету протягом двох років отримують стипендію Фонду, яка покриває витрати на оплату контракту за навчання. Серед них - відмінники і громадські активісти, а також студенти соціально незахищених категорій, в тому числі і тимчасові переселенці.

У червні 2017 року 90 дітей із зони ООС (30 з Маріуполя, Сартани і Старого Криму) з ініціативи та при повному фінансуванні БО «Фонд Бумбураса» оздоровилися на острові Лімнос (Греція).

Завдяки підтримці Фонду стало можливим проведення у 2017 році в Маріуполі на базі МДУ Всеукраїнської науково-практичної конференції на тему «Трагедія греків України в історичній пам'яті українського народу», присвяченої вісімдесятиріччю репресивної «Грецької операції» НКВС.

З 2015 року щорічно за підтримки Фонду ФГТУ проводить в Маріуполі спільно з МДУ Всеукраїнську учнівську олімпіаду з новогрецької мови, історії, культури Греції та греків України, в якій беруть участь понад 500 школярів з багатьох регіонів України. Переможці інтелектуальних і культурних змагань отримують грошові премії від засновника Фонду.

У цей складний для країни час П.Бумбурас надає допомогу і Збройним Силам України. У 2016 році Фонд виділив маріупольському госпіталю для військових сертифікат на значну суму для придбання медикаментів для лікування українських бійців, які отримали поранення в зоні ООС, а також гуманітарну допомогу (60 ящиків) у вигляді витратних медичних матеріалів.

Завдяки підтримці мера Маріуполя Вадима Бойченка в вересні 2018 року в місті була відкрита Грецька площа - данина поваги, пам'яті тим грекам, які заснували і дали розквіт не тільки місту, а й усьому Надазов'ю, свідчення любові сім'ї Пантелеймона Васильовича до жителів міста. На реконструкцію та благоустрій площі Пантелеймон Бумбурас виділив понад 12 мільйонів гривень. В знак подяки мер

Маріуполя Вадим Бойченко вручив Пантелеймону Бумбурасу почесну нагороду «За заслуги перед містом».

За свою багатогранну благодійну діяльність П.В. Бумбурас нагороджений багатьма державними нагородами, отримав визнання, повагу і любов тисяч людей, які відчули на собі його турботу, підтримку та увагу, вдячність і подяку всіх греків України.

СОЦІАЛЬНІ ПРОГРАМИ ФГТУ

Поряд із головною функцією національно-культурного відродження Федерація грецьких товариств України за підтримки МЗС Греції та Всесвітньої Ради греків Зарубіжжя успішно реалізовує в Україні соціальні програми. За минулі роки для розвитку національної освіти, культури, оздоровлення та інших цілей МЗС та інші структури Греції надавали значну економічну допомогу. Утримання Культурного центру ФГТУ, проведення Всеукраїнських заходів, підтримка багатьох ініціатив грецьких товариств, видання газет, матеріальна допомога школам, лікувальним закладам, церквам, соціально-незахищеним верствам населення та цілий ряд інших благодійних акцій на рахунок матері-Еллади.

За період діяльності Федерації грецьких товариств України за програмами МЗС Греції, Центру з вивчення та розвитку культури країн Причорномор'я, мерій багатьох міст мали можливість відвідати Грецію та оздоровитися біля 500 пенсіонерів.

З 1995р. проблеми грецької діаспори України в полі зору Всесвітньої ради греків зарубіжжя (ΣΑΕ). Україну неодноразово відвідував екс-президент, відомий підприємець та громадський діяч Ендрю Афенс (зараз ΣΑΕ очолює Стефанос Тамвакіс). Враховуючи дієздатність Федерації грецьких товариств України, голова ФГТУ О.І.Проценко-Пічаджи мала честь два строки бути секретарем ΣΑΕ та один звітний період членом координаційної Ради ΣΑΕ Периферії Європи.

Завдяки зусиллям містера Афенса з 1998р. в Україні реалізується програма надання гуманітарної допомоги. За цією програмою було отримано більше 60 сорока футових контейнерів з вантажем гуманітарної допомоги (одягом, дитячими, продуктовими, гігієнічними наборами, книгами, медобладнанням та ін.). Ця благодійна допомога надходила до 180 організацій та закладів України (грецькі товариства, школи, інтернати, товариства інвалідів, лікарні). У складні для економіки країни часи з 1999р. в Приазов'ї ефективно діє програма Всесвітньої ради греків зарубіжжя надання першої медичної допомоги сільському населенню: в 1999 р. – в 25 селах, з 2000 р. – в 30, з 2002 р. – в 35, з 2004 р. – в 15, з 2005 р. в 14 грецьких селах – з утриманням медсестер, медпунктів та оплатою медикаментів.

З ініціативи ФГТУ протягом 1999-2000 років значну допомогу вітчизняній охороні здоров'я у Донецькій області надала міжнародна благодійна організація «Лікарі світу - Греція». Її загальні витрати на підтримку охорони здоров'я склали 370 тисяч євро. У рамках програми ΣΑΕ з 01.09.2001 на базі багато профільної лікарні №2 м.Маріуполя на протязі двох років діяв Грецький медичний центр (ГМЦ), який надавав консультативну та медикаментозну допомогу 10 категоріям соціально-незахищених громадян Донецької області. Паралельно з роботою тимчасового ГМЦ у Маріуполі за проектом ΣΑΕ з червня 2002р. по вересень 2003р. було зведено автономну сучасну будівлю Грецького Діагностичного Медичного Центру (директор О.В.Лазаренко), призначеного для надання діагностичної та лікувальної допомоги, а також проведення кваліфікованих спеціалізованих консультацій багатонаціональному населенню Приазов'я.

Величезний внесок ΣΑΕ Периферії Європи у будівництво та оснащення поліклініки у грецькому селищі Старий Крим. Завдяки їх старанням мешканці Старого Криму до 225-річчя селища отримали дорогий та необхідний подарунок.

Досягнуті успіхи в значній мірі пов'язані із підтримкою нашої багатогранної діяльності органами влади всіх рівнів та громадськими структурами Греції та Кіпру.

Результатом послідовного й цілеспрямованого курсу ФГТУ є її авторитет у греків і широкої багатонаціональної спільноти як центру українського еллінізму, моста дружби й співробітництва з історичною батьківщиною, фактору гармонії й стабільності в суспільстві.

**Матеріал узагальнено Вікторією Помазан по книгам
Н.Терентьової, К.Балабанова,**

